

Kierowanie klasą i jej kontrola

(czyli jak radzić sobie z klasą sprawiającą problemy)

"Pogodzić się z tym, czego nie mogę zmienić"

*Panie, daj mi odwagę, by zmienić to
co mogę zmienić;
wewnętrzne opanowanie, by pogodzić się
z tym, czego zmienić nie mogę;
i mądrość w odróżnieniu
jednego od drugiego.*

Działania ludzi dorosłych wobec dzieci, w procesie zwanym wychowaniem, mają na celu ukształtowanie właściwych postaw u tych drugich. Jednak jest wiele dziecięcych zachowań, których, ani rodzice ani nauczyciele, zmienić nie mogą. Nie mają oni takiej mocy, by móc powstrzymać dziecko od jakiegoś zachowania, na które ono już się zdecydowało. Nie oznacza to, że jesteśmy zwolnieni z ciągłego ponawiania prób.

Spośród wszystkich zawodowych lęków, które dotyczą nauczyciela, lęki związane z kontrolą klasy często są największe. Dzieci, pojedynczo czy w grupach, mogą stwarzać problemy, które nawet dla najbardziej doświadczonych nauczycieli niekiedy okazują się zbyt uciążliwe i nikt nie zaprzecza, jak trudna może być kontrola nad dziećmi. Tym trudniejsza, że istnieją ścisłe ograniczenia co do sankcji, jakie nauczyciel może zastosować wobec dzieci. Jest to sugestia może nadmiernie pesymistyczna, ale zwraca uwagę na fakt, iż nauczyciele, którzy poprzestają na powtarzaniu gróźb, aby kontrolować klasę, mogą w końcu zostać zmuszeni do zrealizowania nawet najbardziej skrajnych z tych gróźb. Uczniowie bardzo szybko poznają, że jeżeli nauczyciele pozostaną w obrębie właściwych ograniczeń

zawodowych, to nie mogą tak naprawdę ich ukarać, a jeżeli je przekroczą, to narażają na ryzyko swoją karierę zawodową. I chociaż jest to bardzo trudne, należy unikać takich sytuacji gdyż bardzo rzadko przynoszą one spodziewany rezultat. Aby bliżej przyjrzeć się temu zagadnieniu, należy spróbować zdefiniować "zachowania problemowe". W bardzo wielu przypadkach jest to zachowanie takie, które jest nieakceptowane przez nauczyciela, gdyż zachowanie problemowe jest, podobnie jak piękno, zależne od patrzącego. Nauczyciele są jednostkami, zatem to, co może wydawać się problemem dla jednego nauczyciela, nie będzie problemem dla drugiego. Dotyczy to głównie takich zachowań jak: niepotrzebne hałasy na lekcji, mówienie poza kolejnością, wstawanie z ławek, itp.. Często, aby zapobiec takim problemom, wystarczy zwrócić uwagę na własne zachowanie, porozmawiać o tym z innymi nauczycielami, porównać doświadczenia własne na tle tamtych. Może okazać się, iż pierwszym krokiem w zatrzymaniu tych problemów jest zmiana własnego zachowania na bardziej właściwe.

Niezależnie od tego w szkole (w klasie) pojawiają się sytuacje, gdy przyczyny problemów nie mają związku z nauczycielem. W klasie może być dziecko (lub grupa dzieci), które powodują problemy w szkole, bez względu na to, jaki jest nauczyciel. Mogą być dzieci, które stale odrzucają powszechnie uznawane standardy zachowań, albo jasno dają do zrozumienia, że nie lubią przedmiotu lub nauczyciela czy sposobu, w jaki prowadzi zajęcia, nawet jeszcze przed pierwszą lekcją. Wobec takich dzieci nauczyciel może próbować stosować różne techniki modyfikacji zachowania uczniów. W żaden sposób nie stanowią one panaceum na wszystkie kłopoty, jednak ich zalety pozwalają nauczycielowi uważnie zanalizować zachowanie dziecka, określić różne czynniki, które wydają się odpowiedzialne za podtrzymywanie takiego zachowania, formułować strategię jego zmiany w pożądanym kierunku i monitorować te zmiany w trakcie

pojawiania się. Techniki modyfikacji opierają się na przekonaniu, że zachowanie, które jest wzmacniane czy nagradzane ma dużą szansę ponownego pojawienia się, podczas gdy zachowanie, które nie jest wzmacniane, będzie miało tendencję do zanikania. Oznacza to, że poszczególne elementy zachowania sprawiającego problemy i stale się pojawiające, są w jakiś sposób wzmacniane przez środowisko. To wzmacnianie odpowiada za ich powtarzanie się. Bez niego złe zachowanie stopniowo zaniknie. Z kolei zachowanie pozytywne, które nauczyciel chciałby zamiast tego obserwować u dziecka, w ogóle nie jest wzmacniane, co może być przyczyną tego, że nie może się ono ustalić.

Jedną z ważniejszych technik modyfikacji zachowania jest strategia polegająca na stworzeniu listy tych elementów zachowania, które stwarzają problemy u danego dziecka. Obok tych elementów, które znane są jako zachowania ucznia, nauczyciel wypisuje swoją rutynową na nie reakcję lub reakcje klasy. Taka lista może wyglądać tak:

Zachowania ucznia

Reakcje nauczyciela

Dziecko głośno wchodzi do klasy na początku lekcji.

"Powiedziałem ci przedtem, żebyś nie robił tyle hałasu".

Dziecko udziela głupich odpowiedzi na pytania skierowane do całej klasy.

Nauczyciel przerywa lekcję i mówi do całej dziecku, aby najpierw podniosło rękę.

Dziecko głośno ziewa i okazuje znużenie.

Nauczyciel znowu przerywa lekcję "Od ciebie nie można oczekiwać zainteresowania".

Lista może być długa, ale zwykle reakcje nauczyciela są stereotypowe, polegają one przerywaniu lekcji i udzielaniu reprimendy, na którą dziecko zazwyczaj reaguje parsknięciem czy rzutem oka na klasę. Widać jasno, iż - mimo że nie jest to zgodne z intencjami nauczyciela - jego własne reakcje służą właściwie jako wzmocnienie tego zachowania, które miały eliminować. Tak więc to, co zostało uznane przez nauczyciela za srogie upomnienie, nie jest w ten sposób postrzegane przez dziecko. Trudno jest to zrozumieć bez poznania środowiska, z którego dziecko się wywodzi. Takie zachowania dotyczą dzieci, które już we wczesnym okresie życia nauczyły się, że jedynym sposobem zwrócenia na siebie uwagi innych jest zrobienie jak największego szumu wokół siebie. Uwaga dorosłych wydaje się niezbędna dla dzieci nie tylko dlatego, że poprzez tę uwagę uzyskują one zaspokojenie potrzeb fizycznych, ale dlatego również, iż ta uwaga sprawia, że - jak przeczuwają - liczą się jako ludzie. Sprawia, że czują się znaczący i rozwijają samoocenę. Choć zatem uwaga, jaką uzyskują poprzez przeszkadzanie, może być uwagą zrodzoną ze złości, to jest pomimo to bardziej dla nich akceptowalna (a zatem bardziej wzmacniająca) niż bycie ignorowanym. Poprzez takie wzmocnienie to zachowanie staje się częścią ich repertuaru zachowań. Takie dzieci są najczęściej mniej zdolne i pracowite, dlatego podlegają tendencji do otrzymywania mniejszej liczby pochwał nauczycielskich i dlatego sprawianie problemów może utwierdzać je w przeświadczeniu, jakoby jedynym sposobem uzyskania uwagi było utrudnianie życia innym. Trzeba zauważyć, że często nie jest to proces świadomy. Zatem zachowanie dziecka nie zawsze jest rozmyślną próbą stwarzania problemów nauczycielowi, rodzicom i innym dzieciom, ale może być warunkową reakcją związaną z potrzebą pozyskiwania uwagi i uznaje się je za jedną z głównych przyczyn problemów w klasie szkolnej. Zachowanie uczniów zorientowane na uzyskanie uwagi przybiera u różnych dzieci różne formy, od zachowań skandalicznych do form spokojnych. Problem może

przybrać inną postać, przejawiając się w tym, że dzieci poszukują raczej uwagi rówieśników niż nauczyciela. Mogą być nie lubiane w klasie i mogą odkryć, że sposobem na uzyskanie akceptacji jest wzbudzanie śmiechu kosztem nauczyciela bądź pokazywanie, że jest się "twardym" lub "odważnym", co przejawia się w formie nieposłuszeństwa nauczycielowi czy obrażania go. Aby podejmować efektywne próby zmiany zachowania dzieci, nauczyciel może podjąć działania, które będą wzmacniały pozytywne zachowania dzieci. W tym celu należy znów przygotować listę zachowań dziecka, ale tym razem tych, które powinny być wzmacnione.

Zachowania ucznia

Reakcja nauczyciela

Dziecko spokojnie wchodzi do klasy	Nauczyciel szybko rozpoczyna lekcję
Dziecko podnosi rękę do odpowiedzi	Nauczyciel pyta dziecko i chwali za poprawną odpowiedź
Dziecko pracuje w ciszy	Nauczyciel dziękując Bogu, zostawia dziecko w spokoju

Jeżeli przez dłuższy czas wzmacniane są zachowania pozytywne dziecka, a ignorowane zachowania problemowe, stopniowo zachowanie dziecka może się zmienić i pożądanym zachowaniem zastąpi to, które sprawia problemy. Będą oczywiście powroty do starych schematów i dziecko może funkcjonować dwojako, ale takie zachowania będą znacznie mniej męczące dla nauczyciela i mniej dezorganizujące pracę na lekcji. Realizując zadania wychowawcze w szkole, nauczyciel musi pamiętać, że ma do czynienia z procesem, który nazywamy kształtowaniem. Kształtowanie oznacza, że bierzemy pod uwagę zachowanie najbliższe temu, które

chcemy uzyskać, i zamiast zachowania jeszcze nieobecnego właśnie je wzmacniamy. Po drugie, nawet przy najlepszych chęciach, pojawiają się czasami takie zachowania, których nie możemy po prostu zignorować: takie jak krzywdzenie innych dzieci czy skrajne nieposłuszeństwo, stanowiące bardzo zły przykład dla innych. Nauczyciel ma obowiązek zarówno w stosunku do dziecka trudnego, jak i wobec reszty klasy, i nie może pozwolić, by zachowanie takiego dziecka niekorzystnie oddziaływało na innych uczniów oraz by to dziecko stało się wzorcem dla innych dzieci, łatwo ulegających wpływowi. Skuteczną metodą w przeciwdziałaniu takiemu zachowaniu może być także usunięcie ucznia z klasy (jest to możliwe tylko wtedy, gdy szkoła posiada gabinet pedagoga, bibliotekę, itp. pomieszczenie oraz personel). Gdy dziecko jest już poza klasą, wtedy znikają wszystkie możliwości pozytywnego wzmocnienia ze strony nauczyciela lub uczniów, a to jest główną przyczyną jego problemów w szkole - potrzeba bycia w centrum zainteresowania. Po początkowej nowości tego wydarzenia dzieci odkrywają, że taka izolacja jest szczególnie nudna i bezproduktywna gdyż pozbawia je możliwości pozyskania uwagi. Również ważne jest to, iż reszta klasy zazwyczaj stwierdza, że lekcje są bez takich uczniów bardziej interesujące i spokojne, a więc pojawiają się również naciski ze strony rówieśników, aby po powrocie do klasy dziecko zachowywało się spokojnie. W kształtowaniu zachowania dzieci nauczyciele najczęściej stosują rozmowę i perswazję. Są to sposoby skuteczne, ale tylko w przypadku tych dzieci, które pochodzą z domów, gdzie prawidłowo i niezawodnie stosowano schematy wzmocnień, co powoduje, że nie poszukują one uwagi nauczyciela ani rówieśników jako takiej.

Często problemy kierowania klasą wynikają nie z postawy pojedynczych uczniów, lecz z zachowania klasy jako całości. Nawet najbardziej sumienna i zorientowana na pracę klasa może czasami sprawiać problemy wychowawcze. Często jest to "próba nauczyciela" lub reakcja na jego

postępowanie. Bez względu na przyczyny takiego zachowania nauczyciel powinien podjąć następujące działania:

- przede wszystkim trzeba zidentyfikować najbardziej wpływowego członka lub członków grupy i wobec nich próbować technik modyfikacji zachowania
- trzeba podzielić źle zachowujące się grupy (rozsadzanie członków grupy, przeniesienie ich do różnych klas, itp.
- trzeba wchodzić w interakcje z poszczególnymi członkami grupy, to służy rozerwaniu spójności grupy
- trzeba widywać się z dziećmi tak często, jak to możliwe, poza kontekstem klasy szkolnej, osłabia to tendencje uczniów do łączenia nauczyciela wyłącznie z klasą
- próbować unikać bezpośredniego konfliktu z członkami grupy w obecności reszty grupy. Potrzeba podtrzymania statusu i prestiżu w oczach reszty grupy o wiele bardziej utrudnia relacje niż rozmowa w cztery oczy

Działania nauczyciela powinny skupiać się także na tych strategiach, które mogą zmniejszyć problemy wynikające z zachowania klasy.

1. Zainteresowanie klasy: klasa, która jest zaabsorbowana pracą, nie będzie chciała sprawiać problemów wychowawczych i sami uczniowie będą upominać tych, którzy spróbują rozpraszać ich uwagę.
2. Unikanie zmanierowania: maniery nauczyciela związane ze sposobem mówienia, ubiorem czy gestykulacją mogą spotkać się z irytacją (lub śmiechem!) uczniów, którzy je obserwują, i że zachowania te mogą prowadzić do negatywnych zachowań klasy.

3. Uczciwość: prawdziwe lub wymaginowane niesprawiedliwości mogą wzbudzać urazę i wrogość u dzieci. Uczciwość oznacza, że każda utrata przywilejów jest bezpośrednio związana z przewinieniem i jest do niego adekwatna (dotyczy to zachowania i nauki).
4. Poczucie humoru: umiejętność śmiania się wraz z klasą (także z samych siebie). Zdolność ta, jest oznaką bezpiecznego i realistycznego poczucia własnej wartości. Ludzie, którzy wpadają we wściekłość, gdy inni z nich się śmieją, sugerują, że postrzegają ten śmiech jako zagrożenie dla już i tak zaniżonej samooceny.
5. Unikanie niepotrzebnych gróźb: groźby są nieuniknione i powinny być adekwatne do wykroczenia. Niemożliwe do zrealizowania groźby są zaproszeniem dzieci do złego zachowania. Używane groźby muszą być spełniane, ciągłe oferowanie "ostatniej szansy" osłabi pozycję nauczyciela.
6. Punktualność: niepunktualne rozpoczynanie i kończenie lekcji powoduje rozprężenie w klasie.
7. Unikanie złości: utrata samokontroli przez nauczyciela prowokuje klasę do powtórnego prowokowania go do "takich wystąpień".
8. Unikanie nadmiernej poufałości: pierwszych relacji z uczniami nie da się tak szybko cofnąć. Duża poufałość jest dla dzieci raczej kłopotliwa, ponieważ wiedzą, że tak naprawdę nauczyciel reprezentuje sobą władzę szkolną, czują się oszukane, jeżeli "łagodny" nauczyciel nagle zamienia się w "tyrana".
9. Unikanie poniżania dzieci: poniżanie obniża status dziecka w oczach klasy. By ten status odzyskać, dziecko wykorzysta wiele różnych strategii wymierzonych w autorytet nauczyciela.
10. Bycie uważnym: należy budować wśród uczniów wrażenie, że nauczyciel "ma oczy z tyłu głowy" czyli dokładnie wie, co się dzieje w klasie. Wynika to z faktu, że nauczyciel powinien być nie tylko uważny, ale i fizycznie mobilny.

11. Wykorzystywanie zwrotów pozytywnych: nacisk należy kłaść zawsze na to, co chcemy, żeby dzieci robiły, niż na to, czego mają nie robić. Zwroty o charakterze negatywnym są często "instrukcją" dla dzieci.
12. Pewność siebie: "nauczyciel często dostaje od klasy to, czego oczekuje". Nauczyciele, którzy niepewnie i z wahaniem wchodzi do klasy, pokazują dzieciom, że oczekują kłopotów i są przygotowani na niepostuszeństwo.
13. Dobra organizacja: dobrze zorganizowana lekcja (pod każdym względem), ma o wiele mniejszą szansę na to, że zostanie zakłócona złym zachowaniem niż lekcja chaotyczna.
14. Okazywanie, że lubi się dzieci: łatwiej o współpracę i szacunek dzieci, gdy klasa przekona się, że ma wsparcie nauczyciela i ważny jest dla niego sukces dzieci.

To tylko niektóre z możliwych działań, jakie może zastosować nauczyciel, aby podnieść poziom dyscypliny w klasie sprawiającej problemy wychowawcze. Takie wskazówki i porady z podręczników pedagogicznych poparte doświadczeniem nauczyciela pozwalają na wypracowanie tego, co jest najlepsze - dla nich i dla danej szkoły oraz konkretnych uczniów.

Mówiąc o sposobach postępowania wobec uczniów sprawiających kłopoty należy koniecznie poruszyć problem wykorzystania kar (sankcje są terminem mniej emocjonalnym) oraz ryzyka jakie ze sobą niosą.

- Zastosowanie dowolnego rodzaju kary może zniszczyć relację dziecka z nauczycielem szczególnie wtedy, gdy kara jest postrzegana jako niesprawiedliwa czy obliczona na poniżenie ucznia.
- Dziecko może rozwinąć strategię, takie jak nieszczerłość, aby uniknąć kary. Jest to złe dla dalszego osobowościowego rozwoju dziecka

- Kara stanowi dla dziecka lekcję, że czymś akceptowanym jest sytuacja, gdy silniejszy wymierza karę słabszemu.

Wzmocnienia pozytywne wraz z pewnymi sankcjami czasami wystarczają, aby spowodować pożądaną zmianę w zachowaniu dzieci. Jednak najczęściej wykorzystywaną karą, i często bardzo efektywną, w odniesieniu do współpracujących dzieci, jest słowne upomnienie. Przyczyną tej efektywności jest to, że dzieci wydają się mieć potrzebę aprobaty ze strony dorosłych, wymagają pochwały. Równie efektywną sankcją może być informowanie rodziców o niewłaściwym zachowaniu dziecka. Dzieci odczuwają wówczas, że jeżeli będą kontynuować swoje złe zachowanie, to narażą się na coraz większą dezaprobatę również w domu. Inną formą sankcji, często wykorzystywaną w szkołach, jest to, co nazywa się prawem naturalnych konsekwencji. Konsekwencje takich sankcji wynikają ze środowiska, a nie ze strony nauczyciela. Prawo naturalnych konsekwencji ma ogromną wartość, ponieważ umożliwia dzieciom dostrzeżenie ciągu przyczynowo - skutkowego pomiędzy własnymi działaniami a niepożądanymi rezultatami, które z nich wynikają. Trzeba mieć jednak świadomość, że chociaż stosowanie kar (sankcji) w szkole jest nieuniknione, nie zawsze przynoszą one rezultat w postaci właściwego zachowania ucznia.

BIBLIOGRAFIA:

1. Lawrence A Perwin, Psychologia osobowości, Gdańsk 2002
2. Dawid Fontana, Psychologia dla nauczycieli, Poznań 1998
3. Thomas Gordon, Wychowanie bez porażek, Warszawa 2002

BIULETYN WYCHOWAWCZY

RADY PEDAGOGICZNEJ

ZESPOŁU SZKÓŁ SPECJALNYCH NR 39

W ZABRZU

NR 1/2010/2011

Na podstawie Internetu i tekstów źródłowych opracowała:

Ewa Wnorowska
Pedagog szkolny